Ленко Максим Олександрович

здобувач кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Види типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою (за матеріалами СБ України)

Постановка проблеми. Успішне розкриття злочинів та викриття винуватих у їх вчиненні значною мірою забезпечується своєчасним початком досудового розслідування, ефективною його організацією, швидким і якісним проведенням першочергових слідчих (розшукових) дій. Особливої актуальності це положення набуває у разі вчинення резонансних злочинів, що тянуть за собою значні людські жертви та завдають значних матеріальних збитків, якими, без сумніву, є терористичні акти.

Статистика свідчить, що, на жаль, випадки таких злочинів останнім часом в Україні є непоодинокими. Так, у період з 2001 року по 01.2014 р. у провадженні слідчих підрозділів СБ України перебувала 61 кримінальна справа, порушена за різними частинами ст. ст. 258-258-5 КК України. Якщо у 2001-2010 р.р. кількість справ, порушених за рік не перевищувала 4-5 (виключеннями є 2004 та 2005 р.р., у яких кількість порушених справ становила 8 та 7 відповідно), то у 2011, 2012 та 2013 р.р. порушено 9, 19 та 16 кримінальних справ (проваджень) відповідно. Разом з тим, кількість кримінальних справ, направлених до суду з обвинувальним висновком становить 14 справ, що складає 22,9 % від загальної кількості. У провадженні слідчих підрозділів СБ України залишаються 30 кримінальних проваджень (49,1 %). Варто зазначити також, що за результатами виивчення слідчо-судової практики, близько 70 % аналізованих злочинів вчинено організованою злочинною групою, що значно підвищує рівень небезпечності вказаних злочинів та ускладнює процес їх розслідування та розкриття.

Аналіз стану досліджень. Проблемам боротьби з терористичними актами присвячували свої наукові роботи такі вітчизняні та зарубіжні фахівці, як В. Ф. Антипенко, В. О. Глушков, О. Ф. Долженков, В. П. Ємельянов, А. В. Іщенко, В. В. Крутов, В. А. Ліпкан, В. В. Літвін, М. А. Погорецький, О. В. Сав'юк, Д. Б. Сергєєва, М. Є. Шумило та інші. Проте, більшість робіт з досліджуваної проблематики присвячені оперативно-розшуковому забезпеченню розкриття та розслідування терористичних актів (відповідно до законодавства, чинного до 2012 р.) та носять закритий характер.

© Ленко М.О.

Криміналістичне вчення про слідчі ситуації є предметом дослідження багатьох вчених-криміналістів, зокрема, В. П. Бахіна, О.М. Васильєва,С. В. Веліканова, І.Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкіна, А.В. Іщенка, О. Н. Колесніченка, В. С. Кузьмічова, Б.Є. Лук'янчикова, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, С. П. Мітрічева, М. О. Селіванова,Г.В. Щербакової, М. П. Яблокова та інших вчених. Проте, науково-обґрунтовані рекомендації криміналістичного характеру щодо розслідування терористичних актівв залежності від слідчих ситуацій, що складаються, відсутні.

Метою статті є виокремлення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобних вибухових пристроїв та їх класифікація.

Виклад основного матеріалу. Пошукова діяльність слідчого на початковому етапі розслідування терорстичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, направлена навиявлення осіб, які його вчинили, по суті заснована на сприйнятті слідчим картини події злочину за допомогою виділення тих змін у навколишньому середовищі, які відобразились в ньому внаслідок підготовки, вчинення або приховання зазначеного злочину. Проте, отримані таким чином відомості, як відомо, не завжди дозволяють зробити правильний висновок про наявність або відсутність у тому, що відбулося, ознак терористичного акту.

Розв'язання даної задачі відбувається на початковому етапі діяльності з розкриття та розслідування терористичного акту, після проведення першочергових дій працівниками слідчо-оперативної групи, яка виїхала на місце події. На цьому етапі складаються найрізноманітніші ситуації, від характеру початкової інформації яких, по суті, і залежить напрям та зміст діяльності працівників слідчих підрозділів із подальшого розслідування терористичного акту.

У криміналістичній літературі можна виділити три напрями у визначенні слідчої ситуації. Одні науковці розглядають слідчу ситуацію як сукупність інформації, що характеризує стан слідства у справі без урахування обстановки, умов, у яких воно проходить (В.К. Гавло, О.М. Васильєв). Другі характеризують слідчу ситуацію переважно як обстановку, в якій здійснюється розслідування (Р.С. Бєлкін, В.І. Шиканов). Треті визначають її як сукупність доказової, тактичної, методичної, організаційної інформації, включаючи до її складу окремі елементи обстановки, в якій ведеться розслідування (І.Ф. Герасимов, М.О. Селиванов, М.П. Яблоков).

Отже, певні умови об'єктивної обстановки (місця, часу, навколишнього середовища, взаємозв'язків з іншими процесами й під впливом інших факторів, які інколи залишаються невідомими слідчому) й утворюють ту конкретну обстановку, яка у криміналістиці одержала загальну назву — криміналістична або слідча ситуація. Концептуальні основи криміналістичної (слідчої) ситуації детально

© Ленко М.О.

розглянуті в роботах В. П. Бахіна [1], С. В. Веліканова [2], А.В. Іщенка і Г.В. Щербакової [3], Є.Д. Лук'янчикова і Б.Є. Лук'янчикова [4], М.П. Яблокова [5] та інших вчених.

Типовими науковці і практики, як правило, вважають слідчі ситуації, найбільш часто повторювані, ті, що складаються, коли при розслідуванні злочину діють загальні закономірності механізму його вчинення, утворення джерел доказової інформації.

У розроблюваних криміналістами типових вихідних слідчих ситуаціях окремих видів злочинів зосереджені дані, що дозволяють виробити наукові рекомендації з найбільш ефективного висунення загальних та окремих версій у ході слідчої діяльності. Тому типізація саме вихідних слідчих ситуацій є надзвичайно важливим завданням, що сприятиме розробці ефективних методик розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв, а також практичній діяльності із розслідування злочинів цього виду.

У криміналістичній літературі слідчі ситуації класифікуються за різними підставами. В якості підстав загальних і особливих класифікацій слідчих ситуацій використовуються їх різноманітні ознаки, а також зв'язки між даним об'єктом та іншими системними утвореннями.

Основним критерієм загальної класифікації слідчих ситуацій Л.Я. Драпкін обгрунтовано, на наш погляд, вважає їх складність, тому поділяє слідчі ситуації на прості і складні, визначаючи, що залежно від кількості, характеру і змісту формуючих факторів усі складні слідчі ситуації можна диференціювати на п'ять класифікаційних груп: проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно неупорядковані і комбіновані (змішані ситуації) [6, с. 98].

На основі вивчення вітчизняної оперативно-слідчої практики боротьби з даним видом злочинів (за період з 2001 р. по 01.2014 р.) та з урахуванням точок зору науковців та практиків, викладених в науковій літературі, можна виділити наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених із використанням саморобного вибухового пристрою.

Залежно від характеру збереження початкової обстановки місця події можна виділити такі типові ситуації:

1) обстановка місця події частково або повністю збереглася. Така ситуація складається в тих випадках, коли терористичний акт був відвернений або його наслідки були незначними з погляду руйнування об'єкта й прилягаючих до нього конструкцій та територій. Формуванню цієї ситуації сприяє також якнайшвидше усунення наслідків вибуху. У цій ситуації, як правило, вдається виявити достатню кількість слідів злочину та злочинця, що, у свою чергу, дозволяє найефективніше

встановити подію злочину, особу виконавця та організатора вибуху, організувати їх пошук та затримання;

2) обстановка місця події не збереглася. Ця ситуація складається у випадку, коли наслідки вибуху вибухового пристрою проявляються у вигляді повного руйнування об'єкта, на який спрямований терористичний акт. У цій слідчій ситуації інколи навіть не вдається виявити місце установки вибухового пристрою, його тип та вид, а якщо одним з наслідків була пожежа, то неможливо встановити джерело загоряння.

Значний вплив на формування типових ситуацій, які виникають на початковому етапі, здійснює факт наявності інформації про злочинця, його затримання. Залежно від цього, необхідно виділити такі типові слідчі ситуації:

1) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою загинула, її особа встановлена;

2) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою загинула, особистість її не відома.

Ці слідчі ситуації зазвичай виникають у випадку використання терористами так званих "поясів смертника" або "поясів шахіда", або у випадку проведення антитерористичної операції, внаслідок якої настала смерть терориста (терористів). В Україні випадків вчинення терористичних актів за допомогою вибухових пристроїв, розміщених на тілі, одязі терриста не зареєстровано;

3) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою не затримана, однак слідчий володіє інформацією, яка дозволяє організувати її розшук (переховується від правоохоронних органів у зв'язку із вчиненим раніше злочином або перебуває в розшуку за раніше вчинений злочин);

4) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, не затримана, відомостей про її особистість у розпорядженні правоохоронних органів немає або майже немає.

Ця типова слідча ситуація є найбільш несприятливою для розслідування, характеризується інформаційною невизначеністю, у якій доводиться працювати слідчому. У зв'язку з цим у разі її виникнення, висувається та перевіряється досить широке коло слідчих версій.

Так, наприклад, в ході розслідування терористичних актів, вчинених на у 2002-2003 р.р. у м. Вінниці було висунуто і перевірено наступні слідчі версії:

1) злочини вчинено на ґрунті конкуренції між перевізниками;

2) злочини вчинено особами, які брали участь у бойових діях;

3) злочини вчинено психічно хворим з вираженими ознаками піроманії;

4) злочини вчинено особами з числа криміногенного елементу з метою залякування водіїв приватних таксі, змушення платити гроші кримінальним співтовариствам та інші.

З метою відпрацювання висунутих версій проведено низку слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (за кримінально-процесуальним законодавством, чинним до 2012 р.): за наданими формалізованими завданнями від негласного апарату отримано та перевірено 1870 оперативних інформацій; дактилоскоповано 15272 особи, у 20864 осіб відібрано зразки почерку; відібрано та направлено в НДЕКЦ 7125 зразків машинописного тексту, виконаного за допомогою друкарських машинок «Москва» та «Башкирія»; проведено 873 криміналістичних дослідження знарядь зламу; за допомогою УОС перевірено 866 осіб, які представляли оперативний інтерес; відпрацьовано 3316 багатоквартирних будинків (46076 квартир) та 39423 приватних будинки; відпрацьовано 230 квартир, які наймаються мешканцями м. Вінниці та інших регіонів; відпрацьовано водіїв та власників мікроавтобусів маршруту № 35; відпрацьовано 37 членів організованих злочинних груп, які діяли на території Вінницької області, та їх зв'язки; опитано з використанням поліграфа 11 осіб та ін.

Проведений науковий аналіз кримінальних справ та оперативних матеріалів дав підстави для висновку, що у конкретному випадку розслідування слідчо-оперативною групою в цілому виконано значний обсяг оперативно-розшукової та слідчої роботи, але в її організації та провадженні мають місце суттєві недоліки, які обумовлюються, на наш погляд, у тому числі й відсутністю науково обгрунтованих криміналістичих рекомендацій щодо дій слідчого у типових слідчих ситуаціях розслідування злочинів цього виду;

5) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, затримана на місці злочину або після його вчинення.

Слід зазначити також, що у криміналістиці розроблена та широко використовується класифікація слідчих ситуацій залежно від обсягу, характеру та ступеню визначеності вихідної інформації на початковому етапі розслідування. Ці ситуації умовно поділяють на два види: прості або сприятливі для розслідування і складні або несприятливі для розслідування, ті, що маютьпроблемний характер.

Перші характеризуються тим, слідчий в своєму розпорядженні має інформацію про злочин і особу злочинця, який вчинив терористичний акт з використанням саморобного вибухового пристрою, обстановка місця події частково або повністю збереглася.

У несприятливих слідчих ситуаціях слідчий володіє інформацією про злочин, але не має інформації про особу злочинця, або ж особа встановлена, але її місцезнаходження невідоме, обстановка місця події не збереглася.

Слідча ситуація, у якій особа злочинця, який вчинив терористичний акт з використанням вибухового пристрою, невідома, носить гостро виражений складний та проблемний характер, тому всі зусилля слідчий зосереджує на встановленні особи злочинця. Ці ситуації є найбільш невизначеними в інформаційному відношенні й найбільш важкими для вирішення.

У випадках, коли особа злочинця встановлена, але місцезнаходження його не відоме, також має місце складна слідча ситуація. Її проблемність полягає у тому, що місце, де переховується злочинець невідоме, дані про його можливі подальші дії відсутні, що, у свою чергу, утрудняє проведення заходів щодо його затримання.

Виникненню проблемних ситуацій під час розслідування досліджуваної категорії злочинів, на наш погляд,сприяють такі фактори, яквчинення злочину групою осіб, законспірованість злочинної групи та її членів, ієрархічна структура злочинної групи, в якій виконавці вибуху не знають виготовлювачів вибухового пристрою, організаторів вибуху тощо, ідеологічна (релігійна) мотивація здійснення терористичного акту та інші.

Отже, представлена класифікація типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою використання саморобного вибухового пристрою, повинна бути основою для розробки типових слідчих версій та алгоритму дій слідчого у кожній з них, оскількивід характеру початкової інформації, якою характеризується кожна типова слідча ситуація, по суті, і залежить напрям та зміст діяльності працівників слідчих підрозділів із подальшого розслідування терористичного акту, зокрема, вчиненого за допомогою саморобного вибухового пристрою.

Висновки. Отже, під слідчою ситуацією слід розуміти певні умови об’єктивної обстановки (місця, часу, навколишнього середовища, взаємозв’язків з іншими процесами й під впливом інших факторів, які інколи залишаються невідомими слідчому), що утворюють ту конкретну обстановку, що складається на певний момент розслідування.Типовими є слідчі ситуації, найбільш часто повторювані, ті, що складаються, коли при розслідуванні злочину діють загальні закономірності механізму його вчинення, утворення джерел доказової інформації.

Залежно від характеру збереження початкової обстановки місця події пропонуємо виділити такі типові ситуації 1) обстановка місця події частково або повністю збереглася, 2) обстановка місця події не збереглася.Залежно від наявності інформації про злочинця, його затримання, необхідно виділити такі типові слідчі

ситуації 1) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою затримана, її особа встановлена, 2) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою не затримана, однак слідчий володіє інформацією, яка дозволяє організувати її розшук (переховується від правоохоронних органів у зв'язку із вчиненим раніше злочином або перебуває в розшуку за раніше вчинений злочин);3) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, не затримана, відомостей про її особистість у розпорядженні правоохоронних органів немає або майже немає та інші.

Використані джерела:

1. Бахин В.П. Следственные ситуации как основа разработки конкретных методик расследования преступлений // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования преступлений: Матер.конф. — М.: Всесоюз.коорд.бюро по пробл.криминалист., 1973. — С. 94-95.

2. Веліканов С.В. Питання розв'язання складних слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів // Актуальні проблеми криміналістики: Матер.конф. — Харків: Гриф, 2003. — С. 140-143.

3. Іщенко А.В., Щербакова Г.В. Висвітлення слідчих ситуацій при викладанні криміналістики // Актуальні проблеми криміналістики: Матер.конф. — Харків: Гриф, 2003. — С. 41-44.

4. Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д. Типові слідчі ситуації і шляхи їх розв'язання в окремих позавидових методиках розслідування // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. — 2001. — № 1. — С. 261-268.

5. Яблоков Н.П. Следственные ситуации в методике расследования преступлений // Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования: Матер.засед.учен.совета. — М.: ВИиИПиРМПП, 1978. — С. 21-26.

6. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. — Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1987. — 163 с.

На підставі представлених у криміналістичній літературі точок зору вчених та практиків на поняття слідчої ситуації, а також на підставі результатів аналізу матеріалів практики розслідування слідчими підрозділами СБ України терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, виокремлені типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів цього виду, запропонована їх класифікація.

© Ленко М.О.

Ключові слова: терористичний акт, вибух, саморобний вибуховий пристрій, початковий етап розслідування, типова слідча ситуація.

На основании представленных в криминалистической литературе точек зрения ученых и практиков на понятие следственной ситуации, а также на основании результатов анализа материалов практики расследования следственными подразделениями СБ Украины террористических актов, совершенных с помощью самодельных взрывных устройств, выделены типичные следственные ситуации начального этапа расследования преступлений этого вида, предложена их классификация.

Ключевые слова: террористический акт, взрыв, самодельное взрывное устройство, начальный этап расследования, типичная следственная ситуация.

On the basis of the points of view of scientists and practical workers presented in criminalistics literature on the concept of investigation situation, and also on the basis of results of analysis of materials of practice of investigation consequence subdivisions of Security Service of Ukraine of assassinations, accomplished by home-made explosive devices, the typical consequence situations of the initial stage of investigation of crimes of this kind are selected, their classification is presented.

Keywords: *assassination, explosion, home-made explosive device,initial stage of investigation, typical investigation situation.*

© Ленко М.О.